

Людмила Лабович

Якщо так добре, то чому все таки недобре? Деякі рефлексії на тему навчання української мови на Підляшші після Українського освітнього конгресу

Наприкінці жовтня мала я нагоду, як представниця Союзу українців Підляшшя, взяти участь в Українському освітньому конгресі в Бартошицях і Гурові Ілавецькому. Хоча вже від багатьох років не працюю вчителькою (раніше вела уроки в міжшкільному і міжсадочковому пунктах навчання в Білостоці, окрім того вчила української мови студентів та дорослих), та все таки пильно стежу як журналістка за ситуацією навчання української мови на Підляшші. Український освітній конгрес був доброю нагодою, щоб більше довідатися про кондицію навчання рідної нам мови в різних регіонах Польщі та побачити, як на цьому фоні виглядає ситуація у Підляському воєводстві. Ось і декілька рефлексій про стан навчання української мови на рідному Підляшші.

Під час Українського освітнього конгресу Марко Сирник, голова Фонду Просвіта, організатора події, представив рапорт про актуальний стан навчання української мови у Польщі. Показував він не надто оптимістичні тенденції в навчанні, перш за все різке зменшення кількості дітей, які вивчають рідну мову. На фоні цілої Польщі Підляшшя виявилось єдиним регіоном, де протягом багатьох років число учнів на уроках української не зменшується. Про це, зрештою, говориться багато років – коли в інших місцях у Польщі рідну мову вивчає щораз менше дітей, то у Підляському навчання здається стабільним, та й навіть розвивається – з'являються нові пункти та поступово збільшується число дітей, щоправда кожного року лише на кілька – кільканадцять осіб, та все ж це якийсь прогрес.

Звичайно, хочеться увесь час хвалитися успіхами, але й слід іноді глянути на ситуацію навчання в Підляському воєводстві критичним оком. На жаль, цього року такий погляд дещо

оправданий – виявилося, що кількість дітей на заняттях української мови дещо зменшилася у порівнянні з минулим роком, не вдалося назбирати учнів до першого українського класу в Початковій школі № 4 у Більську-Підляському, окрім того припинив існувати один пункт навчання в Білостоці на рівні садочка. Тому й хотілося б запитати – якщо є так добре, то чому все таки добре не є?

Підляшшя – регіон з дуже великим демографічним потенціалом, бо невиселеного україномовного населення та польськомовних нащадків цих же підляських селян – кількадесять або й навіть 100 тисяч. Отже, здавалося б, є на чому спиратися, організуючи навчання української мови для дітей. Бо люди живуть компактно, бо все таки ще жива українська говірка, бо збереглося безліч народних традицій... Однак українську мову в садках і початкових школах регіону вивчає лише трохи більше ніж 400 дітей. А це ж якась невелика частина одного відсотка цілої громади...

Український освітній конгрес проходив до 70-х роковин відновлення навчання української мови в Польщі та 75-х – акції «Вісла», яка детермінувала усі простори життя українців у Польщі, утім і шкільництво. Можемо тішитися, що в нас, на Підляшші, не було примусових переселень. Проте насильна білорусизація, яка мала вести не так до сформування білоруської національної ідентичності, як до полонізації, зробила своє. Щоправда – основна база білоруської національної меншини весь час знаходиться на україномовній території, та передусім в україномовних місцевостях ведеться навчання білоруської мови як «рідної», однак потенціал підляських білорусів з року на рік скорочується. Старіші, які вільно розмовляють українськими говірками та які звать себе «білорусами» – вмирають, їхні діти виховують молоде покоління вже не на «білорусів», але на «поляків». Лише одиниці ідуть у бік українства, тобто починають добачати, що їхня мова та культура то частина українського надбання.

Сумна правда така, що досі переважна більшість україномовного населення на Підляшші це просто етнографічна маса, або «білоруська» з назви – часто без почуття якого-небудь зв'язку з білоруськими національними цінностями та навіть з білоруською мовою, або «польська» – але з відчуттям своєї «іншості». Така безрефлексійна «білоруськість» та «польськість» (а радше безнаціональність) має вплив і на навчання – важко переконати людей, що їхні діти повинні вивчати в школі рідну їм українську мову. Тим більше в ситуації, коли щонайменше кілька десятків років після Другої світової війни переконували тих людей, що все їх рідне – білоруське, а ще до того організували їм у школах заняття «рідної» білоруської мови. Тому коли в середині 1990-х почалася організація навчання української мови, виявилось, що дуже важко увійти з ним до тих місцевостей, які щоправда україномовні, але в школах яких викладається білоруська.

Зараз уроки української мови в Підляському воєводстві ведуться лише в трьох місцевостях: двох містах – Більську-Підляському і Білостоці та одному великому селі, а властиво оселі – Черемсі. А де такі міста, як Гайнівка, Сім'ятичі або Кліщелі, в яких існував єдиний у регіоні в часи «народної» Польщі гурток УСКТ? А де україномовні села Чижі або Дубичі-Церковні, в яких проходить найбільший (до 8 тис. учасників) український фестиваль? Де такі оселі, як Орля? Упродовж багатьох років не вдалося або зорганізувати, або втримати навчання української мови поза згаданими трьома осередками, хоча, звичайно, спроби були.

Зараз найбільша кількість дітей вчиться української мови у двох шкільних установах Більська-Підляського. Перша, це Дитячий садок № 9 Лісова поляна, в якому крім самого навчання мови, є заняття з народними майстрами, рукодільницями, співачками. «Бабці» і «дідусі» під час практичних занять знайомлять малюків з різними народними звичаями та переказують їм місцеву українську говірку. Цього року в українських групах є аж 168-ро дошкільнят.

Друга установа, це Початкова школа № 4 ім. А. Міцкевича в Більську-Підляському, в якій кільканадцять років тому вдалося

вибороти окремі українські класи. Цього року в школі української мови вчиться 124-ро учнів.

Обидві установи гарно працюють лише тому, що навчання в них тісно пов'язане з переказуванням місцевих традицій, дякуючи чому заняття української здаються батькам просто привабливими. Саме і проблема в тому, що наші люди думають не в національних категоріях – «посилаю на уроки, бо це моє українське», але «посилаю на уроки, бо вони є цікавими». Батькам подобається, що діти мають контакт з місцевою традицією – сплетуть кошик з соломи, вивчать колядку, та більш обдаровані – приєднуються до співочої або танцювальної групи ансамблю «Ранок». Таке думання є й в інших місцевостях – Черемсі і Білостоці. Це спрацьовує в ситуації, коли дійсно заняття є привабливими, коли існують ансамблі, коли є багато майстер-класів та інших пропозицій, коли вчителі вкладають багато зусиль, щоб заняття були різноманітними. Однак у ситуації, коли переважна більшість батьків це представники тої неокресленої національно групи «православних», «білорусів», «тутешніх», дуже важко будувати стабільні основи для функціонування. Просто багато тут примхливості. Не відповідає школа. За далеко. Не сподобалась вчителька. Хтось щось сказав поганого. Батьки думали, що буде одне, а виявилось зовсім інше. Занадто тяжко. Завелика конкуренція з цікавішими додатковими заняттями. І раптом виявляється, що нема кого вчити. Що задіяло в цьому році, коли попри старання вчителів на вдалося зібрати семи дітей до українського класу більської «четвірки»? Чому лише кількох батьків записало своїх малюків до українського класу? Тим паче в ситуації, коли в садочку українську мову вивчає понад сотня дошкільнят... Куди пішли ці найстаріші малюки? До «білоруської» школи?

Те, що заняття мають бути цікавими, змушує вчителів, щоб вони увесь час шукали цікавих форм праці з учнями. Однак це накидає на них дуже багато обов'язків, бо ж виявляється, що вчитель має бути і наставником, і керівником ансамблів, і організатором громадського життя. Як сказала під час конгресу Любомира Тхір, директорка Початкової школи № 8 ім. Лесі Українки з

українською мовою навчання в Бартошицях, вчитель української мови це просто така «людина оркестр». Дуже влучне окреслення, також коли йдеться про Підляшшя...

Звичайно, часом національна невизначеність батьків спрацьовує на користь уроків української. От, для прикладу, деякий час тому в Громадській початковій школі св. св. Кирила і Методія в Білостоці батьки почали переписувати дітей з занять білоруської на заняття української (а треба підкреслити, що в школі всі діти мусять вчитися одної з мов нацменшини: або білоруської, або української). Бо уроки української здалися цікавішими. Чи однак про це йдеться, щоб батьки посилали на українську мову лише тому, що там менше «нудних контрольних робіт», зате більше майстер-класів? Просто хотілося б, щоб рідної мови вчилися перш за все ті, яким залежить на збереженні своєї національної та культурної ідентичності.

Результатом того, що батьки часто дивляться на уроки української мови лише як на «цікаву пропозицію додаткових занять», є те, що дуже важко збудувати потенціал на рівні ліцею. Бо до цього вже потрібна певна національна свідомість – перш за все батьків, які передадуть її своїм дітям. А на Підляшші часто буває так, що українська ідентичність спершу з'являється у молодого покоління, яке переказує її своїм батькам, та й навіть дідусям («то ж ми, мамо, тато, бабусю, дідусю – українці»), а не навпаки.

Саме, оця національна неокресленість підляшан це головна причина того, що навчання української мови не може вийти поза садочок і початкову школу. Лише кілька років на початку 2000-х діяв у Більську-Підляському діяв пункт на рівні ліцею, однак вчилися в ньому найбільш змотивована та національно свідома молодь. Ліцеїсти були також у міжшкільному пункті навчання в Білостоці, але не всі провчилися до кінця середньої школи – за багато уроків у школі, за пізно і за тяжко, а ще до того хтось налякав, що треба скласти матуральний іспит з української мови...

Те, що нема уроків на рівні ліцею, це великий недолік навчання української мови на Підляшші. Бо щойно в ліцею формується свідомо своєї національної ідентичності людина. Також тоді помітний значний прогрес, коли йдеться про знання мови. Та важко будувати кадри цілого середовища, якщо нема молоді в середніх школах, з якою можна працювати.

Хоч Підляшшя має свою специфіку, то багато проблем, пов'язаних з навчанням української мови, спільних з іншими регіонами. Те, про що говорили українські вчителі, директори шкіл, громадські діячі та батьки під час Українського освітнього конгресу стосується також нас, підляшан – бо хоч ми нібито живемо компактно, то теж розпорошуємося. Люди виїжджають із сіл, часто навіть не до найближчих містечок і міст, але далеко в Польщу або й за кордон. Це видно на прикладі сільської школи в Черемсі, в якій з кожним роком вчиться щораз менше дітей. Хоча число учнів, які вивчають українську мову, поки що там не зменшується (кожного року вдається зібрати понад 50 учнів), то ситуація не буде кращою. Такі ж загальні процеси – люди переміщуються та шукають кращого життя поза бідними селами «східної стіни» Польщі. У містах, з черги, набагато гірше організуватися та виявляється, що єдиною формою навчання можуть бути так звані міжшкільні пункти. А як вони працюють, знаю на своєму власному прикладі. Тому слухаючи вчителів, які говорили під час конгресу про свої проблеми, пов'язані з працею в невеличких міжшкільних пунктах, складалося враження, що це я сама говорю. Як було сказано під час конгресу, часто вчителі у таких пунктах, вкладають величезне зусилля у свою працю з дітьми, але результат не завжди є задовільним. Напевне потрібні тут законодавчі зміни, про які говорилося на конгресі, але й так вирішальним є бажання самих батьків та дітей, щоб вчитися української мови.

Про проблеми, які пов'язані з навчанням української мови на Підляшші, можна говорити багато. Часто вони схожі з тими, які є в інших місцевостях у Польщі, навіть віддалених від Підляшшя. Це хоча б питання підтримки з боку директорів чи установ, які ведуть садочки або школи. Це те, що бракує підручників. Варто

говорити про все на ширшому фоні та шукати системних розв'язань. Можливо, заснування Центру розвитку освіти національних меншин у Польщі, що запропоновано під час Українського освітнього конгресу, допоможе в тому, що багато з них почнеться вирішувати більш комплексно.

Питання навчання це також нові виклики. Війна спричинила велику хвилю мігрантів з України. Досі на Підляшші майже не було дітей з України. Зараз вони є, та Союз українців Підляшшя пробує організувати їм різні форми занять та включати в життя місцевого українського середовища. Тому пропозиція учасників конгресу, щоб ті діти могли вчитися української мови на тих самих правах, що діти національної меншини, здається – попри пов'язані з тим загрози – корисною.

Навчання на Підляшші має ще великий потенціал для розвитку. Однак тут також багато недоліків, які є результатом довготривалої національної політики. Унаслідок того уроки української мови зорганізовані так насправді не для населення з чітко визначеною українською ідентичністю, але для тих національно неусвідомлених підляшан, для яких вирішальними є привабливість занять та їхнє спрямування на вивчення локальної традиції. Тому навчання української мови на Підляшші буде розвиватися лише за умови, що вдасться зберегти його локальний колорит. Бо без місцевої специфіки – тої спеченої «буслової лапи», сплетеного кошика з соломи, вивченої колядки, заспіваної «рогульки» – українська мова в садочках і школах на Підляшші може не мати перспектив.